

fdrum

D

REVIEWEN VAN PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK
EEN METHODE VOOR PEER REVIEW IN HET HBO

fdrum
VOOR PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK

REVIEWEN VAN PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK

februari 2012

Product van de expertisering Kwaliteit van praktijkgericht onderzoek

Expertisering:

- Gertjan Schuiling, oud-lector *Leren in veranderende organisaties*, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (voorzitter)
- Daan Andriessen, lector *Intellectual Capital*, Hogeschool Inholland
- Bart van Rosmalen, associate lector *Interdisciplinariteit en Open Innovatie*, ArtEZ; oud-lector *Docent van de 21^e eeuw*, Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans
- Gaby Jacobs, lector *Professionele waarden in kritische dialoog*, Fontys Hogescholen, Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg
- Rick Kwekkeboom, lector *Community Care*, Hogeschool van Amsterdam
- Joannes Collette, oud-lector *Industriële Automatisering*, Avans Hogeschool
- Ad Breukel, kenniskring lectoraat *Industriële Automatisering*, Avans Hogeschool

INTRODUCTIE

Sinds tien jaar wordt in het hbo praktijkgericht onderzoek gestimuleerd door het aanstellen van lectoren en het vormen van kenniskringen. Doel hiervan is allereerst de kwaliteit van het bacheloronderwijs te vergroten. Door het onderzoek zijn de opleidingen sneller op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen in de beroepspraktijk, waardoor studenten up-to-date kunnen worden opgeleid. Bovendien stimuleert het onderzoek een onderzoekende houding bij zowel docenten als bij studenten. De onderzoekende houding wordt tegenwoordig gezien als een vereiste voor de hbo-professional als *reflective practitioner*.

Het praktijkgericht onderzoek dient vervolgens de maat te worden genomen: is er sprake van goed onderzoek of niet? Om deze vraag te beantwoorden zijn criteria nodig. Er is echter geen algemeen geaccepteerde lijst van kwaliteitscriteria voor praktijkgericht onderzoek. De criteria van de universiteit zijn niet direct toepasbaar omdat zij gericht zijn op afstand nemen van de praktijk. Het omgekeerde, toenadering zoeken tot de praktijk, is echter geen waarborg voor goed praktijkgericht onderzoek.

De expertisecring Kwaliteit van praktijkgericht onderzoek is al doende tot de conclusie gekomen dat het gesprek over de criteria belangrijker is dan het vaststellen van de criteria. De ruimte voor de diversiteit aan aanpakken van praktijkgericht onderzoek moet (voorlopig) groot blijven, maar tegelijk dient wel kritiek mogelijk te zijn. We menen een oplossing te hebben gevonden voor deze twee strijdige eisen. En wel door het proces van reviewen, de vorm van kwaliteitsbeoordeling, zelf ook onderwerp van reflectie te laten zijn. Anders gezegd: de gewenste onderzoekende houding passen we ook toe op het 'gesprek' over de kwaliteit van onderzoek.

Dit boekje beschrijft een methode voor het reviewen van praktijkgericht onderzoek. Reviewen is kritisch oordelen over een stuk werk. De eerste verantwoordelijkheid van een reviewer is een goed begrip te ontwikkelen van het doel van een onderzoek en dit begrip aan het begin van zijn review te communiceren.¹ Een goed onderzoekspaper is immers meer dan een verslag van een onderzoek – het helpt de lezer een nieuw niveau van inzicht te bereiken. De reviewer apprecieert de inspanningen van de onderzoekers en verleent een sympathiek oor aan wat zij willen zeggen. De reviewer is criticus en adviseur tegelijkertijd.

We lichten de methode zo concreet mogelijk toe opdat lectoren, onderzoekers en docentonderzoekers in de kenniscentra in het hbo deze zelf kunnen toepassen. De methode is bruikbaar voor alle domeinen en kenniskringen, dus niet gebonden aan één discipline of vakgebied.

De expertisecring Kwaliteit van praktijkgericht onderzoek heeft van 2008 tot 2011 gewerkt aan het ontwikkelen van deze methode. Eerst door te doen. We reviewden elkaars onderzoek. Oogmerk was helder te krijgen welke criteria we eigenlijk gebruiken als we iets goed vinden – of zwak – aan een praktijkgericht onderzoek. Dat gaf vruchtbare discussies – zowel over het te beoordelen onderzoek als over de kwaliteitscriteria.

Met deze dubbele-laagaanpak zijn we verder gegaan door een prijs in te stellen voor het beste praktijkgericht onderzoek van het jaar. De juryvoorzitter en de voorzitter van de HBO-raad reiken deze prijs uit op het HBO-raad Jaarcongres in april. De expertisecring heeft in 2010 als jury gefungeerd en daarna het stokje overgedragen aan een nieuwe jury. Thans in 2012 is de derde jury al weer aan het werk. De regel is dat elke jury zelf zijn kwaliteitscriteria kiest. Hierbij gelden twee eisen:

- 1) Neem kennis van de criteria van de vorige jury, gebruik de criteria die je goed vindt en vul aan wat je mist.
- 2) Reflecteer na het bepalen van de winnaar op de criteria die je hebt gebruikt, stel deze bij en draag deze met toelichting over aan de volgende jury.

Op deze wijze is er een continue dialoog over de kwaliteit van de criteria die we gebruiken om de kwaliteit van praktijkgericht onderzoek te beoordelen. Kwaliteitsbeoordeling is zo een wederzijds leerproces, voor de gereviewden en voor de reviewers. Mogelijk kristalliseert zich zo een algemeen geaccepteerde set criteria uit. Dat zou mooi zijn. Voorlopig zit voor ons de essentie echter in het proces.

---

¹ Leblebici, H. (1996) The act of reviewing and being a reviewer. In: Peter. J. Frost & M. Susan Taylor (eds.) *Rhythms of Academic Life: Personal Accounts of Careers in Academia*, p. 270. Sage Publications.

Het proces is:

- 1) dubbel open: reviewer en gereviewde zien en spreken elkaar;
- 2) meerstemmig: de stemmen van praktijk, wetenschap en onderwijs zijn (indirect) aanwezig;
- 3) gelaagd: zowel het onderzoek wordt beoordeeld als de beoordelingscriteria.

Of relationeel geformuleerd, zowel de beoordeelde wordt beoordeeld als de beoordelaar. Deze wederzijdsheid past bij het hart van praktijkgericht onderzoek: de wisselwerking tussen theorie en praktijk.

De wederzijdsheid is ook betracht in de landelijke reviewbijeenkomsten die de expertisecring in 2010-2011 heeft gehouden. In vier bijeenkomsten zijn acht onderzoeken gereviewed. De onderzoeken kwamen uit alle disciplines die het hbo kent:

- Educatie ('inspirerende docenten');
- Techniek ('next generation clean rooms'; 'chemometrische toepassingen in de life sciences');
- Muziek ('Mussorgsky');
- Zorg ('revalidatierichtlijn');
- Onderzoeksmethodologie ('praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals');
- Welzijn ('financieel bewustzijn van ROC-studenten');
- Management & organisatie ('ondernemerschap').

Deze onderzoeken zijn beoordeeld met behulp van een proces dat we hiervoor speciaal hebben ontwikkeld. Op grond van deze ervaring durven we de methode thans aan te bieden aan alle lectoren en kenniskringen van Nederland. Lokale en regionale toepassingen zien we als de volgende stap in het ontwikkelingsproces naar een onderzoekende cultuur in het hbo.

Kenniscentra en lectoraten kunnen een beroep doen op de expertisecring als zij hierbij raad en/of begeleiding wensen.

INHOUDSOPGAVE

Introductie	3
1) Onderzoek	6
2) Criteria	8
3) Proces	11
4) Implementatie	15
Bijlage 1: Winnaar Praktijkgericht Onderzoek van het Jaar 2010	16
Bijlage 2: Winnaar Praktijkgericht Onderzoek van het Jaar 2011	17

1) ONDERZOEK

Wat reviewen we als we spreken van praktijkgericht onderzoek? Er is een grote diversiteit in aanpakken, maar ook in ambitie. De ambitie loopt bijvoorbeeld uiteen van onderzoek als stap in het handelen van een professional tot en met praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek. We maken ruimte voor dat hele spectrum, maar altijd inclusief het wetenschappelijke.

Praktijkgericht onderzoek is wetenschappelijk onderzoek. Praktijkgericht onderzoek start met een praktijk-relevante vraag, verwerkt deze conform wetenschappelijke standaarden en mondt uit in implementeerbare, overdraagbare en geldige kennis. Het is verstandig in de huidige fase van ontwikkeling van het hbo niet alles een onderzoeksproject te noemen. We onderscheiden *praktijkgericht onderzoek* dat voldoet aan wetenschappelijke criteria en *praktijkprojecten* waar het met name gaat om vraagarticulatie, valorisatie, implementatie, et cetera. Dit onderscheid maakt meteen duidelijk waar een kenniscentrum staat en waar ontwikkeling gewenst is. Als een kenniscentrum kennis valoriseert, maar niet genereert, is sprake van een eenzijdige en onvolkomen ontwikkeling. Datzelfde geldt als een kenniscentrum wel intensief met de universiteiten samenwerkt maar niet met de praktijk.

Praktijkgericht onderzoek begint dus met een vraag in de praktijk, ontwikkelt een werkbare oplossing, gebruikt daar kennis bij en onderzoekt vervolgens de werkzaamheid van de oplossing.

In de tijd gezien zijn er drie mogelijke relaties tussen praktijkprojecten en praktijkgericht onderzoek:

- praktijkprojecten die aan wetenschappelijk onderzoek *voorafgaan* (bijvoorbeeld in verband met vraagarticulatie);
- of *ten tijde daarvan* worden uitgevoerd (waarin naast onderzoek tegelijkertijd wordt ingegaan op een gerelateerde praktijkvraag);
- of praktijkprojecten *na afloop* (om onderzoeksuitkomsten in de praktijk of het onderwijs te implementeren).

Publicaties kunnen derhalve een specifieke applicatie in een praktijkproject betreffen of een groep praktijkprojecten analyseren t.b.v. generalisatie. Praktijkgericht onderzoek vraagt – zeker in de huidige ontwikkelingsfase – om een eigen reviewproces: dubbel open, meerstemmig en dubbel gelaagd.

De complexiteit van praktijkgericht onderzoek

Praktijkgericht onderzoek leidt tot de productie van nieuwe kennis en inzichten ten behoeve van de ‘analyse en oplossing van problemen die zich in de praktijk van de verschillende beroepssectoren’ voordoen. Productie van dit type nieuwe kennis vergt een verbinding tussen drie activiteiten. Ten eerste onderzoek als een stap in het professioneel handelen van professionals om hun werk in de beroepspraktijk te ijken en te verrijken. Het belang van de *reflective practitioner* wordt tegenwoordig hoog aangeslagen. Daarom is de leerlijn onderzoek een belangrijk onderdeel geworden van de bacheloropleiding en de masteropleiding in het hbo. De tweede activiteit van praktijkgericht onderzoek is de wetenschappelijke verzameling en analyse van data die in samenwerking met *reflective practitioners* verzameld zijn. Ten derde de kennisdeling met collega’s in het vak en met de beroepsbeoefenaren in opleiding, oftewel met studenten in het onderwijs. Welke criteria gehanteerd dienen te worden om de kwaliteit van praktijkgericht onderzoek te beoordelen is geen uitgemaakte zaak. Er is – min of meer – consensus over de criteria die in het wetenschappelijk forum worden gebruikt. Maar welke criteria passen bij het praktijkforum en bij het onderwijsforum? En wat is het gewicht van de drie fora onderling? We zijn dat al doende aan het ontwikkelen. Peer reviews toetsen en stimuleren de kwaliteit van onderzoek. Als men de peer reviews van een ‘reflectielaag’ voorziet kunnen de impliciet gebruikte criteria geëxpliciteerd worden en op hun kwaliteit besproken. Peer reviews kenmerken zich door een kritische, collegiale en waarderende discussie. Sleutelwoorden zijn open access en het opbouwen van een ‘collaborative practice’ waarin het samenwerkingsvoordeel leidend is. Het proces dat wij hier aanbieden stimuleert direct ook het methodologische discours dat nodig is om de methoden en vaardigheden te identificeren die kennis opleveren die relevant is voor de beroepspraktijk en overdraagbaar is in het onderwijs. Het dubbel-laagproces bevordert een gedeelde professionaliteit rond het doen van praktijkgericht onderzoek.

Peer review als leerproces

Een kenniscentrum doet er goed aan een programma op te stellen voor het houden van peer reviews. Dit programma zorgt ervoor dat met enige regelmaat lectoren en kenniskringleden bijeen komen om hun bekwaamheid in het reviewen van praktijkgericht onderzoek te vergroten. Ze doen dit aan de hand van de onderzoeken of onderzoeksvoorstellen die deelnemers inbrengen. Ze staan open voor collega’s die het

aandurven hun eigen producten ter bespreking aan te bieden en zo het gesprek over de kwaliteit van hun werk aan te gaan. Ze doen dit in een setting waar ze van elkaar leren en samen een klimaat creëren waarin niet het veroordelen maar het zich ontwikkelen met behulp van de slijpsteen der kritiek voorop staat. De start ligt in het expliciteren en selecteren van de kwaliteitscriteria die men wil gebruiken. Deze stap is essentieel. Zonder expliciete criteria wordt het reviewen een subjectief proces en kan er niet worden geleerd. Bij het reviewen gaat men uit van criteria die men vooraf afspreekt. Deze zijn geen wetten van Meden en Perzen; de dubbele laag in het reviewen is ook bedoeld om de kwaliteit van de kwaliteitscriteria voor praktijkgericht onderzoek scherper te krijgen.

Opbrengsten

De opbrengsten van geregelde peer reviews zijn:

- 1) De gereviewde doet nieuwe ideeën op die zijn/haar (toekomstige) onderzoek verrijken.
- 2) Meer bekwaamheid in het reviewen van onderzoek.
- 3) Een begin van gedeelde professionaliteit en van een methodologisch discours dat past bij praktijkgericht onderzoek.
- 4) De opbouw van sociaal kapitaal: relaties met collega's met wie men kritisch over onderzoek kan spreken.

2) CRITERIA

We presenteren drie verschillende modellen van een set van criteria. Zij dienen als voorbeelden waarmee een kenniscentrum zelf een set criteria kan bepalen. We nodigen de lezer uit hier inspiratie in te vinden voor een eigen set, niet om partij te kiezen voor een van de drie.

Een brede set

De expertisekring heeft een eigen set criteria ontwikkeld en beproefd als eerste jury bij het beoordelen van vijftien inzendingen voor de prijs Praktijkgericht Onderzoek van het Jaar. Na reflectie op de toepassing zijn er bijstellingen gemaakt. Dit heeft geleid tot vier brede criteria met elk enkele aandachtspunten. Het idee achter deze eerste set is dat de kwaliteit van praktijkgericht onderzoek altijd samenhangt met een geslaagde balans in de driehoek praktijk, wetenschap en onderwijs. Daar komen als vierde een aantal algemene eisen van toegankelijkheid en efficiëntie bij. In bijlage 1 geven we de toelichting bij de winnaar uit het juryrapport weer. Daar ziet men de criteria 'in actie'.

Algemeen

- Het onderzoek heeft een kennisproduct (rapport, video, of anderszins) opgeleverd dat *toegankelijk* is voor hbo-professionals in de beroepspraktijk, collega's in het onderwijs en studenten.
- Het onderzoek is *efficiënt* opgezet en uitgevoerd; de kwaliteit van het product staat in verhouding tot de ingezette middelen.

Praktijk

- Het onderzoek ontwikkelt kennis vanuit een *vraag die relevant is voor de beroepspraktijk*. Het onderzoek toont aan dat 'iets' in een bepaalde situatie werkt (of niet) en voor wie. Of het nu gaat om een technische innovatie, een behandelwijze, een methode, het voorhouden van een spiegel of de betekenis van een kunstwerk.
- De *wisselwerking tussen theorie en praktijk* is inventief en respectvol vormgegeven en beschreven. Een theorie is niet blind op de praktijk gelegd en de praktijk wordt niet blind gevolgd. Het onderzoek heeft de praktijk veranderd en de praktijk heeft het model veranderd. Beide klinken in elkaar door.
- Het onderzoek toetst de *overdraagbaarheid* van de ontwikkelde kennis door tijdens het project te werken aan (de mogelijkheid van) kenniscirculatie naar andere situaties, andere mensen of andere middelen.
- Het onderzoeksverslag geeft de ervaring en het oordeel weer die de verschillende betrokkenen hebben over de *bruikbaarheid* van het onderzoeksresultaat voor hun handelen.

Wetenschap

- Het onderzoek *bouwt voort* op bestaande kennis. De probleemstelling, aanpak en bevindingen zijn ingebed in de (literatuur van de) discipline.
- Het onderzoek *verklaart* binnen het theoretische veld van de discipline waarom het onderzochte (niet) werkt.
- Het onderzoek is *accuraat* in opzet, waarnemingen en beschrijvingen. Dit maakt het onderzoek ook herhaalbaar.

Onderwijs

- In het onderzoeksverslag zijn praktijkmensen *herkenbaar* voor professionals in opleiding.
- De persoon van de onderzoeker komt naar voren, inclusief zijn/haar leerervaring. Bij praktijkgericht onderzoek neemt de onderzoeker deel aan de praktijk. Deze 'ik' met zijn lol, frustratie en begeestering dient zichtbaar te zijn opdat de ontvanger het kan verdisconteren als context en als stukje van de waarheid. De onderzoeker beschrijft en reflecteert op het eigen aandeel in wat werkt en wat niet werkt.
- Het onderzoek brengt docenten en studenten in beweging.

Een sobere set

De tweede jury koos voor een soberder set, die zij na reflectie op gebruik bij het jureren aanpunte tot de volgende lijst.

- 1) Het onderzoek dat is ingezonden is *algemeen toegankelijk* en *verspreid* onder praktijkbeoefenaren. Hiermee wordt bedoeld dat iedereen het onderzoek moet kunnen inzien, ook al is het in het beheer van een ander.
- 2) Het onderzoek vindt haar aanleiding in een relevant praktijkprobleem, respectievelijk een relevante vraag in de beroepspraktijk en levert een bijdrage *aan de beroepspraktijk voor een expliciet aangegeven doelgroep/probleemeigenaar*.

- 3) De *wisselwerking tussen theorie en praktijk* is in het onderzoek duidelijk zichtbaar.
- 4) De probleemstelling, aanpak en bevindingen zijn *gepositioneerd* ten opzichte van de *aanwezige kennis en inzichten in de discipline(s) en beroepspraktijk(en)*.
- 5) Het onderzoek is *transparant, zorgvuldig en systematisch* in waarnemingen en beschrijvingen.
- 6) Het onderzoek levert een *inspirende bijdrage* aan het onderwijs.

Bijlage 2 geeft de toelichting uit het juryrapport bij de kanshebbers en winnaar weer. Daar ziet men de criteria 'in actie'.

De jury schrijft: 'De nieuwe jury streefde met deze beperking naar (...) naar een oriëntatie op de kwaliteiten die er naar haar oordeel het meest toe zouden moeten doen. Bovendien wilde zij hiermee ruimte bieden aan de onderzoekers om zich op hun eigen manier tot de criteria te verhouden.'

Een lokale set

Het in het volgende hoofdstuk beschreven reviewproces is al eenmaal lokaal toegepast, namelijk door het kenniscentrum Kwaliteit van leren van de faculteit Educatie van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. De visie van dit kenniscentrum is dat in praktijkgericht onderzoek een verbinding tussen en afweging van drie belangen plaatsvindt:

- belang van de beroepspraktijk (oplossen van een handelingsprobleem, evalueren van het effect van een nieuwe aanpak, enz.);
- belang van het onderwijs (studenten in de gelegenheid stellen onderzoek te leren doen in de beroepspraktijk);
- belang van het kennisdomein: kennis toevoegen aan wat we al weten.

De opgave is dus een handelingsprobleem om te zetten in een kennisprobleem en kennis te genereren die overdraagbaar is in de opleiding van toekomstige beroepsbeoefenaren en bruikbaar voor de beroepspraktijk. De afweging van deze drie belangen vindt in elke fase van praktijkgericht onderzoek plaats: vraagarticulatie; ontwerpen van onderzoek; uitvoeren van onderzoek; vastleggen en verspreiden van de opbrengsten van het onderzoek. Vanuit deze visie heeft men gekozen voor de volgende criteria:

1) Praktijkvraag

Het onderzoek voorziet in een vraag van mensen in de beroepspraktijk. Het creëert eigenaarschap in alle fasen van het onderzoek.

2) Controleerbaarheid

Het onderzoek is controleerbaar.

- a. De onderzoeker geeft tekst en uitleg over de opzet van het onderzoek en over de oplossing van problemen die men bij uitvoering tegenkwam.
- b. De resultaten zijn toegankelijk.
- c. De onderzoeker reflecteert op herkenbare wijze op zijn persoonlijke ervaringen en keuzes tijdens het onderzoek.

3) Leerproces

Het onderzoek brengt bij meerdere partijen een leerproces op gang, waarbij aandacht is voor de wisselwerking tussen theorie en praktijk.

- a. bij de doelgroep die in de beroepspraktijk betrokken is in een proces van probleemoplossing en bij wie mogelijk iets moet veranderen in hun doen en laten;
- b. bij studenten en docenten van de faculteit educatie die mee deden aan het onderzoek of erover zijn geïnformeerd;
- c. bij vertegenwoordigers van het relevante kennisdomein.

4) Interne validiteit

Het onderzoek is intern valide. De bevinding van het onderzoek klopt bij het materiaal dat is onderzocht.

5) Kennisrelevantie

De probleemstelling, aanpak en bevindingen zijn gepositioneerd ten opzichte van in de discipline en beroepspraktijk aanwezige kennis en inzichten.

6) Externe validiteit

Onderzoek beoogt ook theorievorming. Het onderzoek heeft externe validiteit als plausibel wordt gemaakt dat de kennis die gegenereerd is op basis van materiaal dat daadwerkelijk is onderzocht ('de steekproef') ook geldt voor de grotere populatie waar de steekproef deel van uitmaakt.

Bij het opstellen van deze lijst is gebruik gemaakt van het werk van de methodoloog Piet Verschuren.²

Tijdens de reviewbijeenkomsten is op grond van de review-ervaring gereflecteerd op deze criteria. Het bleek dat reviewers die verschillende achtergronden hadden anders met deze criteria werkten. Vanuit de bril van de beroepspraktijk betekent bijvoorbeeld het criterium 'controleerbaarheid' iets anders dan voor een wetenschapper. De beroepspraktijk kan de onderzoeker die primair de wetenschappelijke criteria voorop stelt ervaren als iemand die voor de voeten loopt en geen oog heeft voor het praktijkbelang. Omgekeerd kan de wetenschapper een onderzoeker die praktijkbelangen accommodeert zien als onwetenschappelijk. In dit spanningsveld werd de taak van de praktijkgerichte onderzoeker gedefinieerd als *het vormgeven aan de conversatie tussen de praktijkstroom en de kennisstroom*.³ De onderzoeker heeft daarbij onder meer een opvoedende taak om de praktijk te leren onderzoek te doen. Bij het beoordelen van de uitkomsten van het onderzoek zou het criterium 'controleerbaar' in deze opvatting betekenen transparant, zichtbaar maken hoe de conversatie tussen de verschillende perspectieven is verlopen. Is de onderzoeker als een expert de praktijk ingetreden, of dienend door de vraag van het veld te helpen articuleren? Welke rol namen praktijkmensen daarop in? Achteroverleunend of actief sturend? En welke relatie ontstaat dan: hoog-laag; binnen-buiten? Kon de onderzoeker schakelen tussen 'ertussen staan' en 'erboven staan'? De onderzoeker legt verantwoording af over hoe deze spanningen en dissonanties zijn waargenomen en bespreekbaar gemaakt. Waar is een compromis gezocht, waar na afweging een principiële keuze gemaakt, op welk moment is het onderzoek groter of juist kleiner gemaakt? Hoe heeft de rol van de onderzoeker zich tijdens het onderzoek ontwikkeld naarmate ook de andere partijen beter in hun rol kwamen?

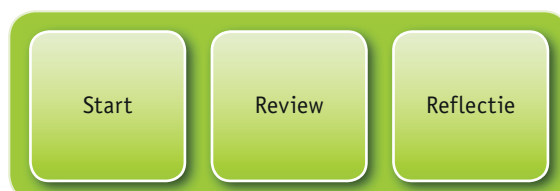
---

² Piet Verschuren (2009). *Praktijkgericht onderzoek*. Boom academic.

³ Andriessen, D. (2011). Kennisstroom en praktijkstroom. In: Joan van Aken en Daan Andriessen (red.) *Handboek ontwerpgericht wetenschappelijk onderzoek*. Boom Lemma: Den Haag.

3) PROCES

Het reviewproces bestaat uit drie stappen: setting maken en rollen benoemen, reviewen van een onderzoek en reflectie op de review (figuur 1). De review bestaat uit een gesprek tussen twee reviewers, een of twee onderzoekers en wordt geleid door een moderator. Voor de review vormen we een binnenkring met vijf of zes stoelen: de gereviewde onderzoeker(s), de twee reviewers, de moderator en een lege stoel. De overige deelnemers vormen de buitenkring, waarvan iemand gebruik kan maken van de lege stoel. De reflectie begint met observaties van de buitenkring, gevolgd door observaties van de binnenkring, en wordt geleid door een facilitator. De totale bespreking duurt ongeveer vijf kwartier.

Figuur 1: Het dubbel-laagproces van reviewen (basisontwerp)

Start

Stap 1 is het maken en inleiden van de setting en de rollen.

Review

- 1) Eén van beide reviewers vat het onderzoek kort samen en typeert het:
  - het type onderzoek en de vraagstelling;
  - welk belang dient het: praktijk, kennisdomein, onderwijs (of alle drie).
- 2) De onderzoeker vult aan en nuanceert.
- 3) Beide reviewers geven hun oordeel over de kwaliteit van het onderzoek aan de hand van de gestelde criteria. Het gaat niet om het schools afwerken van een rijtje, maar om het onderbouwen van wat de reviewer te zeggen heeft vanuit de criteria.
- 4) De onderzoeker reageert hierop door antwoord te geven op gestelde vragen en door aan te geven: wat haal ik hier uit; wat ziet reviewer over het hoofd.
- 5) Dan vindt een gesprek plaats tussen de reviewers en de gereviewden.
- 6) Als dit gesprek verflauwt nodigt de moderator of de facilitator de buitenkring uit met elkaar te overleggen en te roddelen over de review: wat missen we in dit gesprek? Hierbij is het van belang dat de buitenkring met elkaar praat en niet met de binnenkring in discussie gaat.
- 7) Daarna zetten reviewers en gereviewden hun gesprek voort waarbij de reviewers als eerste het woord krijgen en eventuele suggesties die ze van de buitenkring hebben opgepikt meenemen. Zij krijgen dan de kans een nieuwe vraag aan de onderzoeker te stellen.

Reflectie

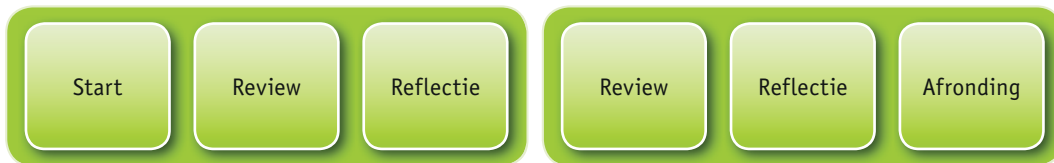
De facilitator leidt de reflectie. Reflectievragen zijn bijvoorbeeld:

- 1) Is het reviewproces kritisch, collegiaal en voor ieder toegankelijk verlopen? Hoe ervaart de gereviewde dit? Wat zijn de observaties van anderen?
- 2) Was de wijze van modereren behulpzaam?
- 3) Wat zou helpen om het reviewproces te verbeteren?
- 4) Wat zegt deze review over de kwaliteitscriteria?

Overigens kan er geschakeld worden tussen rollen. De moderator kan ook de reflectie leiden, waarbij de facilitator als external eye optreedt. Omgekeerd kan de facilitator ook interveniëren op het schakelen tussen binnen- en buitenkring. De essentie is dat het dubbel-laagproces vereist dat ook het modereren in twee lagen plaatsvindt. Dit geeft veiligheid én dynamiek.

Varianten

Er zijn drie varianten ontwikkeld op dit basisontwerp. De eerste is serieel (figuur 2). Hierbij gebruikt men een ruim dagdeel en behandelt men achter elkaar twee verschillende onderzoeken met dezelfde groep deelnemers. Met een lichte opening en een lichte afsluiting. Deze variant is in het bijzonder geschikt voor open bijeenkomsten, landelijk of regionaal, waarbij onderzoeken uit meerdere disciplines besproken kunnen worden.

Figuur 2: serieel procesontwerp

De tweede variant is parallel (figuur 3). De groep splitst zich op in tweeën en behandelt naast elkaar twee onderzoeken. Men start gezamenlijk om de criteria te bespreken of de discussie erover op te frissen. Men eindigt gezamenlijk om het methodologisch discours voort te zetten. Alles bij elkaar vergt dit drie uur. Deze variant is in het bijzonder geschikt voor een kenniscentrum dat het eigen methodologisch discours wil ontwikkelen.

Figuur 3: parallel procesontwerp

De derde variant is een 'lectoraatsdag' of 'kenniskringdag' met meerdere rondes (figuur 4). Deze dag helpt lectoraten en kenniskringen om zich zichtbaar te maken, verbinding te maken in eigen kring en met wat mensen van daarbuiten. Reviewen is hier vormgegeven als een stevige studiedag met 15-20 mensen. Het lectoraat stelt een kleine groep samen die de dag voorbereidt en draagt. De facilitator werkt twee keer een dagdeel met dat groepje aan 'hoe gaan de werkvormen', 'hoe organiseren we het' (welke onderzoeken, welke deelnemers, casten rollen, plek, etc.) en ook 'in welke context'.

Op de dag van de uitvoering komt er een tweede moderator bij om het denkraam verder open te trekken en een grotere bandbreedte van reflectie en dynamiek te bereiken.

Deze variant is uitdagend, gaat diep en helpt lectoraten in zowel werkvorm als in zichtbaarheid/openbaarheid.

Figuur 4: reviewen als event

Het reviewproces zoals beschreven heeft het karakter van een gesprek met strakke spelregels. We werken achtereenvolgens de rol van reviewer, moderator en facilitator uit.

Aanwijzingen voor de reviewers

De taak van de reviewer is om zakelijk en opbouwend commentaar te geven op het onderzoek op basis van tevoren bepaalde criteria. Omdat niet ieder criterium aan de orde kan komen is het van belang dat de reviewer een keuze maakt en zijn commentaar beperkt tot de belangrijkste criteria. Dit commentaar mag maximaal tussen 10 en 15 minuten duren. Ook is het de bedoeling dat het commentaar opbouwend is. Wat daarbij helpt is de criteria niet als normatieve toetssteen te gebruiken maar als aanleiding voor een vraag aan de onderzoeker, bijvoorbeeld 'Op welke wijze heb je in je onderzoek de wisselwerking tussen theorie en praktijk vormgegeven?' of 'Hoe is tijdens het onderzoek gewerkt aan het overdraagbaar maken van de resultaten en aan de kenniscirculatie met de beroepspraktijk?'

Aanwijzingen voor de moderator

De taak van de moderator is het leiden van het gesprek en het handhaven van de spelregels. Om het gesprek zakelijk te laten verlopen geeft de moderator steeds het woord aan de volgende spreker. Essentieel daarin is het aspect timing en actief heen en weer schakelen tussen sprekers. Bij lange monologen verdwijnt 'het gesprek'.

- De moderator begint met het geven van het woord aan een van de reviewers met het verzoek het onderzoek in eigen woorden kort toe te lichten.
- Dan geeft hij het woord aan de onderzoeker die dit kan aanvullen.
- Vervolgens geeft hij het woord aan reviewer 1 die met het reviewen kan beginnen, en daarna aan reviewer 2. Daarbij bewaakt hij dat het commentaar gebaseerd is op de toepassing van een van de criteria. Sneller schakelen tussen reviewers en onderzoeker kan heel goed, zolang de rollen maar zuiver blijven.
- Daarna krijgt de onderzoeker het woord om te reageren en te reflecteren op: wat haal ik hier uit; wat ziet reviewer over het hoofd. Na afloop vraagt hij aan de reviewers of hun vragen voldoende zijn beantwoord.
- Daarna kan het gesprek wat vrijer plaatsvinden.
- Als dit gesprek verflauwt nodigt de moderator de buitenkring uit met elkaar te overleggen en te roddelen over de review: wat missen we in dit gesprek.
- Daarna zetten reviewers en gereviewden hun gesprek voort.

We hebben gemerkt dat een strakke leiding van het gesprek door de moderator de veiligheid van het gesprek en de kwaliteit ten goede komt. Ook helpt het als de moderator eventueel bijdragen van de anderen samenvat of de kern er uit haalt. Wanneer de onderzoeker erg gericht is op het verdedigen van het onderzoek en minder op het leren van de feedback kan de moderator vragen aan de onderzoeker wat deze zelf minder goed vindt aan het onderzoek. Ook blijkt het van belang dat de onderzoekers van tevoren door de moderator goed worden ingeprikt over het doel van de review en de werkwijze. Uitgelegd moet worden dat de review geen podium is om het onderzoek te presenteren. Wanneer de onderzoeker daar wel behoefte aan heeft kan ervoor worden gekozen dat de onderzoeker eerst een presentatie geeft over het onderzoek, dat de reviewers zich daarna samen terugtrekken om hun review voor te bereiden en dat dan bovenstaande procedure start.

Aanwijzingen voor de facilitator

Naast de rol van moderator is er de rol van facilitator ('aanjager'). Omdat het reviewproces uit twee lagen bestaat zijn er ook twee rollen nodig voor het modereren/faciliteren. De focus van de moderator is gericht op de review, de focus van de facilitator op het geheel. De facilitator draagt er zorg voor dat het lectoraat en/of kenniscentrum de criteria selecteert en definieert waarop het wil reviewen. Verder organiseert hij/zij bijeenkomsten, schrijft de uitnodiging, bereidt de moderator(en) en reviewers voor op hun rol in de bijeenkomst, leidt de reviewbijeenkomsten (de start en het discours) en schrijft tot slot een gestructureerde feedback op de inhoudelijke discussies over de criteria.

De taak van de facilitator is het methodologisch discours in een kenniscentrum op gang of op een hoger plan te brengen. Dit is meer dan het creëren van veiligheid voor reviewer en gereviewde, wat de taak van de moderator is. De facilitator moedigt de verschillende lectoren en lectoraten aan het methodologisch discours met elkaar te voeren. De facilitator erkent de diversiteit aan onderzoeksbenaderingen en nodigt lectoren en kenniskringleden uit over de grenzen van hun eigen benadering heen elkaars werk te appreciëren en te kritiseren.

Methodologische discussies hebben nu eenmaal een normatief karakter. De facilitator helpt de normen helder te krijgen die ieder hanteert en creëert een sfeer waarin kritisch gesproken wordt of het onderzoek goed is gedaan, niet of je wel weet hoe het hoort. Hij vermijdt verre herinneringen aan methodologische discussies die in stammenstrijd zijn ontaard, denk aan de scholenstrijd uit de jaren zeventig. En hij laat de reguliere gevoeligheden aanwezig zijn zonder dat ze tot extra belasting worden voor de kritische bespreking van onderzoek.

De facilitator belichaamt in gedrag en houding het uitgangspunt dat mensen allemaal zo goed mogelijk hun onderzoek proberen te doen en hier vaak ook in slagen. En die van elkaar willen leren waar men slaagt en waar het minder is gelukt. Die op elkaars onderzoek kritiek formuleren om hun begrip van het doel en de sterke punten van het onderzoek te articuleren. Zij willen helder krijgen wat de oorzaken zijn dat een bepaalde norm die men allemaal deelt niet is gehaald. Of willen kritiek formuleren om helder te

krijgen waar we verschillende normen hebben en ervaren het gewonnen inzicht in de verschillen als een intellectueel genoegen. In deze geest prikkelt de facilitator (in het voorgesprek en in het nagesprek) de betrokkenen om hun methodologische visies onder woorden te brengen en geleidelijk ook hun ervaringen in te brengen in het reviewen, in het gereviewed worden en in het kijken naar een review. Als deze ervaringen gedeeld kunnen worden kan de facilitator een stap verder gaan en betrokkenen stimuleren vragen en ideeën te formuleren voor een gedeelde visie op onderzoek. En dat niet in het luchtledige, maar op basis van de ervaring als onderzoeker gereviewed te zijn en gereviewed te hebben. Deze ervaring geeft rust en steun aan collectieve reflectie.

4) IMPLEMENTATIE

Een kenniscentrum dat reviewen als leerproces wil aanpakken zou als volgt te werk kunnen gaan:

- 1) Een inschatting maken van de eigen projectenportefeuille: welke projecten dienen primair om verbinding met de praktijk te krijgen en om inkomsten te genereren, welke projecten zijn echt praktijkgericht onderzoek en dragen wetenschappelijk bij aan het ontwikkelen van nieuwe kennis? Wat dient prioriteit te hebben bij het organiseren van de peer review: verbeteren van praktijkprojecten of verbeteren van praktijkgericht onderzoek?
- 2) Waar is een budget voor deze activiteit te vinden?
- 3) Welke set criteria past bij de gekozen prioriteit?
- 4) Gebruiken we het in dit boekje aanbevolen proces of maken we een eigen variant?
- 5) Welke rollen horen bij dat proces en hoe verdelen we deze rollen onder elkaar?
- 6) In welk ritme houden we reviewbijeenkomsten en wie nodigen we daarvoor uit?
- 7) Huren we een externe facilitator en/of moderator in of doen we het helemaal zelf?
- 8) Hoe en wanneer evalueren we de aanpak en stellen we deze bij?

Doelen bij het invoeren van peer review zijn:

- vaardigheid ontwikkelen in het reviewen en in het gereviewd worden;
- ontwikkelen van een methodologisch discours;
- samen bouwen van een professionele cultuur, gedeelde professionaliteit, signaleren van issues in het onderzoekklimaat die aandacht behoeven van de leiding.

Een goede aanleiding om te starten kan zijn het reviewen te zien als oefening en voorbereiding op een externe visitatie ten behoeve van evaluatie en accreditatie. Het doel kan dan zijn het bespreekbaar maken van zwakke plekken om zo een goed verhaal naar buiten te ontwikkelen en de evaluatie ontwikkelingsgericht tegemoet te treden. Het hier voorgestelde proces is hiërarchisch veilig, terwijl het mensen professioneel op scherp zet.

De volgende leden van de expertisegroep kwaliteit van praktijkgericht onderzoek zijn beschikbaar voor de rol van externe moderator en/of facilitator:

- Gertjan Schuiling (gertjan@tslearning.nl)
- Bart van Rosmalen (bvrosmalen@ish.nl)
- Daan Andriessen (Daan.Andriessen@INHOLLAND.nl)

BIJLAGE 1: WINNAAR PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK VAN HET JAAR 2010

Met behulp van de criteria zijn vijf kanshebbers voor de prijs Praktijkgericht Onderzoek van het Jaar geselecteerd:

- Inspirerende docenten (onderzoekster Edith Roefs, lector Yvonne Leeman, Hogeschool Windesheim)
- Verpleegkundige revalidatierichtlijn (onderzoekers dr. T. Hafsteinsdottir en drs. M. Rensink, lector Marieke Schuurmans, Hogeschool Utrecht)
- Richtlijn voor omgaan met afweergedrag bij dementie (onderzoekers J.H. Groenewoud, J. de Lange, lector Jacomine de Lange, Hogeschool Rotterdam)
- KOOS (onderzoekster Miranda Timmermans, lector Ruud Klarus, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen)
- Sneller en beter thuis (onderzoeker Jita Hoogerduijn, lector Marieke Schuurmans, Hogeschool Utrecht).

Uit het juryrapport citeren we:

'De winnaar is *Meesterschap, de docent als inspiratiebron. Een onderzoek naar de bijdrage van docenten aan de ontwikkeling van een arbeidsidentiteit bij studenten*. Het onderzoek is verricht door Edith Roefs, docent-onderzoeker aan de Hogeschool Windesheim. Het onderzoek is begeleid door Wim Wardekker, oud-lector Hogeschool Windesheim en docent aan de afdeling Onderwijspedagogiek van de Vrije Universiteit Amsterdam. Het kennisproduct is genomineerd door lector Yvonne Leeman.

Dit is een onderzoek naar de vraag wat de kwaliteiten en drijfveren zijn van hogeschooldocenten die door studenten inspirerend worden gevonden. De studenten kozen in dit onderzoek 'de respondenten' door aan te geven welke docenten zij als inspirerend hebben ervaren. Het onderzoek draait om wat er in het contact tussen docent en studenten gebeurt. Het bevat voorbeelden van inspirerend onderwijs en biedt daarmee een spiegel voor andere docenten ter reflectie op zichzelf, hun manier van lesgeven en hun beweegredenen. De kwaliteit van de inspirerende docent wordt zo uit het verborgene gehaald en bespreekbaar gemaakt.

Het rapport is mooi geschreven. Het kennisproduct is hier een spiegel die energie geeft. Het ontwikkelt narratieve kennis, die vervolgens gevalideerd is in andere situaties, via enkele goede iteratieslagen. De perspectieven van betrokkenen (studenten en docenten) zijn duidelijk weergegeven. De stappen zijn goed beschreven, ook wat het de onderzoekster als persoon heeft gedaan is in een procesbeschrijving vastgelegd. Wat ontbreekt is een weergave van de perspectieven op en interpretaties van het kennisproduct zelf door de onderzochten.

Het onderzoek bouwt voort op de literatuur met de begrippen arbeidsidentiteit en grenservaringen. Helder wordt uiteengezet waarom de onderzoekster zich door haar onderzoeksgegevens uitgenodigd voelt het oorspronkelijke begrip 'grenservaring' te vervangen door het begrip 'discontinue ervaring', waarmee zij dichter bij de kern van leren denkt te komen. Het onderzoeksverslag is accuraat.

De onderzochten zijn uitstekend herkenbaar. Het onderzoek brengt in beweging door het leveren van adequate voorbeelden van hoe docenten die een positieve, inspirerende invloed hebben op het ontwikkelen van de arbeidsidentiteit handelen in onderwijssituaties en het maakt de achterliggende beweegredenen en betekenisverleningen zichtbaar.

Bovendien: het is glashelder geschreven. Het boort een bron aan die veel geeft: docenten in het hbo. Het treft onmiddellijk waar we als lectoren mee bezig zijn. Het toont aan dat een docent-onderzoeker in een lectoraat echt wat kan. Je maakt een docent een dag per week vrij, geeft als lector begeleiding en er komt iets prachtigs uit.'

De leden van de jury 2010 waren:

- Gertjan Schuiling, oud-lector *Leren in veranderende organisaties*, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (voorzitter)
- Daan Andriessen, lector *Intellectual Capital*, Hogeschool INHOLLAND
- Bart van Rosmalen, lector *Docent van de 21e eeuw*, Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans
- Gaby Jacobs, lector *Professionele waarden in kritische dialoog*, Fontys Hogescholen, Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg
- Rick Kwekkeboom, lector *Community Care*, Hogeschool van Amsterdam
- Joannes Collette, oud-lector *Industriële Automatisering*, Avans Hogeschool
- Ad Breukel, kenniskring lectoraat *Industriële Automatisering*, Avans Hogeschool.

BIJLAGE 2: WINNAAR PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK VAN HET JAAR 2011

Uit de 26 inzendingen voor de prijs Praktijkgericht Onderzoek van het Jaar is met behulp van de criteria de top drie bepaald.

Uit het juryrapport citeren we:

'1. Beroepsontwikkeling Vaktherapeuten in Justitiële Jeugdinstellingen en de Gesloten Jeugdzorg
Onderzoekers: Julie Kil, Han Kurstjens, Jaap Welten, Gemmy Willemars, docenten van Hogeschool Zuyd en Hogeschool Utrecht; Lectoraat: KenVak, Henk Smeijsters (Hogeschool Zuyd)

Het lectoraat KenVak van de Hogeschool Zuyd heeft gehoor gegeven aan een 'noodkreet' uit de praktijk van vaktherapeuten in de Justitiële Jeugdinstellingen en de Gesloten Jeugdzorg, en tegelijkertijd een impuls gegeven aan het onderwijs in deze sector. Dit baanbrekende onderzoek heeft ervoor gezorgd dat vaktherapeuten hun ervaringskennis hebben geëxpliciteerd en hun werkwijze hebben geoptimaliseerd. Ze hebben nieuwe interventies ontwikkeld om jeugdcriminaliteit te voorkomen, die vervolgens succesvol aan de praktijk zijn getoetst. De resultaten van het onderzoek zijn via diverse kanalen breed verspreid, zowel nationaal als internationaal, en behalve in wetenschappelijk artikelen ook in handboeken voor praktijkbeoefenaren. De jury is zeer te spreken over de wijze waarop docenten en studenten bij het onderzoek zijn betrokken. Het verwerken van de inzichten uit het onderzoek in het opleidingscurriculum en de ontwikkeling van een nascholingstraject voor vaktherapeuten zorgen ervoor dat de impact van dit onderzoek duurzaam is.

2. Mensen met afasie na een beroerte en hun sociale participatie

Onderzoekers: R. Dalemans, L. de Witte, D. Wade, H. van den Heuvel; Lectoraat: Autonomie en Participatie van Chronisch Zieken, Sandra Beurskens/Technologie in de zorg, Luc de Witte (Hogeschool Zuyd)

In dit promotieonderzoek heeft Ruth Dalemans onderzocht in welke mate mensen met de taalstoornis afasie nog aan het maatschappelijke leven kunnen deelnemen, welke belemmeringen er zijn en hoe obstakels kunnen worden weggenomen. De jury is onder de indruk van dit onderzoek. Dankzij een creatieve aanpassing van vragenlijsten die logopedisten in hun praktijk gebruiken hebben meer dan 150 afasie-patiënten hun verhaal kunnen doen. De onderzoeksresultaten zijn zowel zeer relevant voor de professionele praktijk als voor het onderwijs. Door de patiënt centraal te stellen en vanuit zijn of haar perspectief te handelen, kan de kwaliteit van de zorg sterk worden verbeterd. De resultaten van het onderzoek zijn breed verspreid. De impact op het onderwijs komt tot uiting in een vernieuwing van het opleidingscurriculum en in een traject voor nascholing.

3. Ageing-in place: The Integrated design of Housing Facilities for Older People with Dementia

Onderzoeker: Joost van Hoof; Lectoraat: Vraaggestuurde Zorg, Helianthe Kort (Hogeschool Utrecht)

Dit proefschrift, dat voortkomt uit het SIA-RAAK programma Technologie Thuis Nu!, vormt een uitstekend voorbeeld van interdisciplinair onderzoek. Door de domeinen techniek en zorg te combineren wordt er een bijdrage geleverd aan het inzicht in, en daarmee ook aan de oplossing van het probleem van het kwalitatieve en kwantitatieve tekort in de thuissituatie van ouderen met dementie. De jury is getroffen door de gedegenheid van dit onderzoek evenals van de wijze waarop de kennisoverdracht is georganiseerd.'

De leden van de jury 2011 waren:

- dr. Yvonne Leeman, lector *Pedagogische Kwaliteit van het Onderwijs*, Christelijke Hogeschool Windesheim
- dr. Ruud Klarus, lector *Het ontwikkelen van competenties op de werkplek*, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
- prof. dr. Marieke Schuurmans, lector *Verpleegkundige en Paramedische Zorg voor Mensen met Chronische aandoeningen*, Hogeschool Utrecht
- dr. Michiel Schuijjer, lector *Muziek*, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (vz)
- dr. Rick Anderson, lector *Controlling*, Hogeschool INHOLLAND
- dr. ir. Joop Pauwelussen, lector *Mobiliteitstechnologie*, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
- dr. Jacomine de Lange, lector *Transities in Zorg*, Hogeschool Rotterdam

